

Інтертекстуальність як засіб текстотворення в сучасній журнальній публіцистиці (на матеріалі есеїстики журналу для молоді «Отрок. UA»)

У пропонованому дослідженні вперше розглянуто інтертекстуальність як важливу текстотвірну стратегію та стилетвірний чинник сучасного журнального дискурсу на прикладі публіцистичних творів А. Ткачова в журналі для молоді «Отрок. UA». Також проаналізовано випадки власне інтертекстуальності (цитати, алюзії та трансформації, перифрази, паратекстуальні засоби – цитатні заголовки та епіграфи, випадки архітекстуальності) у публіцистиці автора.

Ключові слова: публіцистика, інтертекстуальність, паратекстуальність, архітекстуальність, есе, нарис.

В умовах знецінення ролі журналістики як дієвого соціального інституту для вироблення переважно розважальних і деструктивних інформаційних продуктів, в умовах безсумнівної духовної суспільної кризи вивчення якісної публіцистики, зокрема своєрідності світоглядних журналів, які утверджують високі моральні орієнтири та цінності, набуває важливого значення. Сучасний український журнальний ринок вражає своїм розмаїттям – тематичним і концептуальним, структурним і комунікативним, дизайнерським і функціональним. Особливо численними та різноплановими є журнали для молоді. Разом із типологічним багатством видань сформувалася тенденція привертати увагу читача через пошук особливого подання матеріалу, створення характерного іміджу, «обличчя» журналу, акцентування на публікаціях окремих відомих авторів. Ці та інші риси стають стилетвірними, роблять видання неповторними й очікуваними читачами.

У виданнях для мислячої молоді (так званих світоглядних журналах [1]) публіцисти в пошуках більш ефективних експресивних засобів активізують творчий потенціал читача, його попередній досвід і знання, роблять його співучасником витворення смислу – використовують інтертекстуальні засоби. Незвичайні асоціативні висловлювання, прямі та приховані цитати, ремінісценції та алюзії, глибокий підтекст та інші засоби дозволяють авторові посилити ефект журналістського твору, повніше реалізувати власну творчу інтенцію та поетизувати публіцистичну картину. Отож, актуальність статті зумовлена необхідністю дослідити роль інтертекстуальності як важливої

тексто- та стилетвірної стратегії в сучасному журнальному дискурсі, її вплив на концептуальному, композиційному, функціональному рівнях журналістського тексту. До того ж засоби інтертекстуальності ще не аналізувалися на прикладі молодіжних місіонерських видань, одним із яких є сучасний український журнал для молоді «Отрок. UA». Це й зумовлює наукову новизну дослідження. *Об'єктом* дослідження виступають публікації одного з найпомітніших авторів журналу «Отрок. UA» А. Ткачова. *Предметом* – засоби інтертекстуальності як елементи текстотворення та стилетворчі чинники увиразнення авторської мови публіциста.

Вивченням інтертекстуальності як ознаки постмодерного типу творчості займалися І. Арнольд, Р. Барт, Ж. Женетт, Д. Кліпінгер, Ю. Крістева, Ю. Лотман. Інтертекстуальність як специфічну рису сучасного медіатексту досліджували В. Галич, Н. Зражевська, Т. Космеда, О. Костикова, О. Рябініна, С. Сметаніна, М. Титаренко та ін. Про стильові ознаки духовної публіцистики писали Й. Лось, В. Буряк, Т. Казакова, Г. Прутцков, Д. Туманов.

У сучасному журналістикознавстві інтертекстуальність розглядають як екстралінгвальну ознаку дискурсу, «текстуальним вираженням якої є співіснування в одному тексті елементів двох або більше текстів» [2, с. 5]. Ґрунтовну класифікацію інтертекстуальності розробив Ж. Женетт. На її основі дослідницею О. Рябініною було створено поділ засобів інтертекстуальності в сучасній українській пресі: 1) інтертекстуальність – «текст у тексті»; 2) паратекстуальність – «заголовний комплекс як текст у тексті»; 3) метатекстуальність –

«текст про текст у тексті»; 4) гіпертекстуальність – «текст над текстом у тексті» [2, с. 6].

Інтертекстуальності в постмодерну добу належить виконання кількох важливих функцій у публіцистичному тексті. Тому сучасні науковці розглядають її як невід'ємну категоріальну ознаку тексту, що символізує його «розгерметизацію», відкритість до інших смислових систем, як здатність тексту вступати в контакт із попередніми текстами, а також як специфічну стратегію текстотворення.

Російська дослідниця О. Костикова ставить текстотвірну функцію інтертекстуальності на третє місце після експресивної та рекламної ([3, с. 9]). Вітчизняна наука про публіцистику трактує поняття «іншого» як «принцип структуризації журналістського тексту й формування його понятійно-смислового простору» [4, с. 141–142], тобто робить наголос на інтертекстуальності як стратегії концепто-, смисло- й текстотворення.

У морально-духовній публіцистиці, яка представлена на сторінках досліджуваного видання, інтертекстуальність виступає одним із засобів формування й вираження авторської думки та духовного пошуку публіциста. Так, Г. Новикова, на основі визначення Ю. Лотмана, висловлює думку, що інтертекстуальність зумовлена тим, що людина, як створіння духовне, прагне пізнання єдиної істини, оскільки кожна нова культурна діяльність є логічним продовженням традицій та стоїть на новому щаблі розвитку [5].

Багатство інтертекстуальних засобів на сторінках журналу «Отрок. UA» спостерігається особливо у творчості А. Ткачова – ведучого телепрограм «На сон грядущим», «Сад божественних пісень» (КРТ), радіопроекти «Путівник з отцем Андрієм» (Ера FM), настоятеля храму на честь прп Агапіта Печерського в Києві, постійного автора й члена редакційної ради журналу «Отрок. UA», автора багатьох публіцистичних збірок.

Проаналізувавши есе, нариси та «human story» А. Ткачова в журналі за 2012 р., ми прийшли до висновку, що з усіх засобів інтертекстуальності публіцистика автора особливо багата на цитати (повні та часткові, усі вони мають високий ступінь конотативності), алюзії та трансформації, перифрази, паратекстуальні засоби – цитатні заголовки та епіграфи, а також випадки архітекстуальності.

Характерною рисою творів А. Ткачова є тісний зв'язок власних текстів із текстами, поперше, Святого Письма, а по-друге – із текстами класиків літератури (цитуються відомі твори В. Шекспіра, Г. Сковороди, О. Уайльда, О. Пушкіна, М. Некрасова, Ф. Достоєвського,

Д. Хармса, Й. Бродського, С. Маршака). Вживання біблійних цитат є ключовим, оскільки, за визначенням самого автора, якісна та моральна література «є коментарем до Книги Книг». З іншого боку, у традиційному сприйнятті священик є найчастіше автором і виголосувачем текстів у жанрі проповіді, відправною точкою для нього, як правило, стають уривки з Біблії (наприклад, недільні Євангелія), котрі настоятель розтлумачує для своїх парафіян. Цілком логічно, євангелізація суспільства є головним завданням священика й поза межами храму.

Цитати з чотирьох Євангелій, листів (послань) апостолів, книг Старого Заповіту та праць відомих богословів є текстовою та смисловою канвою для більшості есе А. Ткачова. Цікаву паралель, наприклад, автор проводить в есе «Портрет Доріана Грея» (№ 3 (45)), зазначаючи, що, *по-перше*, автор відомої книги написав живу ілюстрацію до слів апостола Павла, який сказав, що «зовнішня наша людина тліє, а внутрішня оновлюється», та Василя Великого, який в одному зі своїх повчань говорив, що погано закінчиться те, що погано почалося, як це й відбулося з головним героєм роману та його портретом. У цьому есе публіцист зазначає, що «дуже цікаво знаходити мандрівні біблійні теми у відомих творах мистецтва» [6], доводить твердження про зв'язок між книгою Іова та прологом у «Фаусті», розкриває тему антихриста в «Ревізорі». Отож журналістські матеріали А. Ткачова є своєрідним підсумком його власних духовних пошуків – пошуків Божественних одкровенень у прозових текстах і поетичних рядках. Своїми невеличкими відкриттями автор і ділиться з читачами «Отрока. UA».

Для есе «Чи не хочете й ви піти?» (№ 6 (60), рубрика «Образ віри») новозаповітні цитати є найвищою мірою тексто- та смисло- творчими. «Граючи» ними, публіцист передає ставлення до Христа й церкви наших сучасників: «*Чи може від Назарета бути щось добре?*», «*Не від Бога Цей Чоловік, тому що не дотримується суботи*» (Ін. 9, 16), «*Роздивись і побачиш, що з Галілеї не приходить пророк*» (Ін. 7, 52), «*Які дивні слова. Хто може це слухати?*» (Ін. 6, 60) – так говорять ті, хто поки не здатний осягнути євангельського вчення. «*З цього часу багато хто з учнів Його відійшов від Нього і вже не ходили з Ним. Тоді Ісус сказав Дванадцятьом: чи не хочете й ви відійти? Симон Петро відповідав Йому: Господи, до кого ж ми підемо? Ти ж бо маєш слова вічного життя*» (Ін. 6, 66–68) – це відповідь його справжніх послідовників. На основі «старих» цитат автор «тче» (адже Ткачов) нові

смишли: «Дві тисячі років слова Христа хвилюють людство: гріють одних і обпікають інших; сьогодні втішають – завтра тривожать. І як дві тисячі років тому відходили від Нього слухачі, які не могли вмістити всю глибину цих слів, так і сьогодні багато хто полишає Його Церкву збентеженим. І, прийшовши одного дня, люди не одразу залишаються назавжди. Ті, хто лише те й роблять, що ставлять свічки, не люблять, щоб їх учили. Ті, що прийшли плакати, наридавшись удосталь, можуть піти, бо душа відчула полегкість. А можуть і залишитися, як Магдалина – із вдячності. А ті, що приходять «підглянути», можуть піти розчарованими, тому що не так уже й легко помітити «нашу свободу», особливо там, де її нам самим майже не видно» [6].

Для того щоб допомогти сучасникам розв'язати вічні проблеми, публіцист вдається до цитування вічних класиків – поетів О. Пушкіна та Й. Бродського – в есе «Кружний шлях паломника» (№ 2 (56) рубрика «Альтернатива»). Сьогодні невгамовне прагнення співвітчизників полишити рідну країну й поїхати туди, де краще, стало характерною ознакою української реальності. Ілюзорність прекрасного життя там, де нас нема, А. Ткачов доводить словами двох російських поетів: «Скушно жить, мой Евгений. Куда ни странствуй, / Всюду жестокость и тупость воскликнут: / «Здравствуй» / та «Им овладело беспокойство, / Охота к перемене мест / (Весьма мучительное свойство, / Немногих добровольный крест)», сподіваючись, що якщо читач не послухає цих двох мудрих людей, то ніхто не переконає його в необхідності перш за все віднайти батьківщину і своє місце в ній.

Зробити наголос на певному морально-етичному аспекті буття допомагають трансформовані цитати. Це, як правило, доповнені авторськими словами уривки з Біблії: «Допоки, Господи?» – запитували праведники, зустрічаючись поглядом з жахом, народженим від гріха. «Навіщо Ти Мене залишив?» – волила Розіп'ята на Хресті Істина до Свого Отця» [6]. Іноді трансформуються або пародіюються твори, що живуть у масовій свідомості з дитинства: «А у нас в квартирі газ. А у вас? – А у нас водопровод. Вот!» перетворюється на «Скоро в Києве футбол. Я пошел», «Інтернет-простір – це не лише мережа каналів для отримання інформації, колективний організатор і місце ідейних зустрічей. Це ще й колективний каналізатор, оскільки дає змогу зливати в себе душевний бруд і внутрішні помії» [6].

Алюзія – найуживаніший і концептуально найфункціональніший засіб інтертекстуальності в роботах А. Ткачова, що містить натяки

через вказівку на особу (предмет, явище), дію, а також особу та дію водночас. Автор використовує прийом відсилання читача до певних образів (від Соломона, Конфуція й царя Давида до Де Ніро, М. Алі та І. Бергмана, від Спарти й Давнього Риму до сучасного Парижа), лише згадуючи про них. У нарисі «Фрейд для православних» (№ 5 (53)) говорить, що «Достоевський – це Ніцше навпаки, «православний Ніцше»... Розанов – це Фрейд навпаки, «православний Фрейд», який оспівував малецьке щастя – цінність родини... Розанов – це Робін Гуд, який не може знищити стрілою всіх злодіїв світу, проте влучно цілить тих із них, котрі опиняються в полі його зору» [6].

Прийом алюзії та літературно-мистецької ремінісценції широко залучається в есе «Скарби старої Європи», у якому А. Ткачов засуджує поширену практику все більшої зацікавленості наших громадян не власною культурою, а східною – пірамідами, пророцтвами майя, далекими загадковими цивілізаціями, що призводить українців до забуття та втрати власних коренів і віри. При цьому автор згадує забуті сьогодні скарби «старої Європи» – твори Данте й Гете, Сервантеса з його Дон Кіхотом, якого Тургенев назвав антиподом Гамлета, Пушкіна, Онегіна і Тетяну. А наш сучасник – «молодий чолов'яга, що працює в барі, який так і не вийшов з дитинства, слухає рок і блукає серед хаосу своєї квартири в трусах і з пляшкою пива» – уже давно продав за видимі вигоди сучасної цивілізації свою душу, так що її інфернальний покупець в образі Де Ніро з фільму «Серце Янгола» виніс би вирок інфантильному продавцю своєї душі, сказавши, що навіть йому, дияволу, який вже давно нею заволодів, сумно від його пустопорожніх думок.

У філософському есе «Не стріляйте в піаніста» (№ 1 (55) рубрика «Людський вимір») А. Ткачов цікаво підходить до висвітлення проблеми відсутності культури дискусій, коли навіть у колі однодумців людина поводить себе вороже, а той, хто має протилежну від «радикально налаштованої» людини думку, одразу переводиться у ранг «запеклого ворога». Для творення образу цих співрозмовників-невдах А. Ткачов використовує образ буремних ковбоїв із численних фільмів-вестернів, які безжалісно нищать своїх жертв – переважно задля особистого задоволення, а не для самооборони чи захисту. Побіжно порушуються дві проблеми – інтернет-дискусій та невігластва, – коли людина впевнено стверджує щось, на чому не розуміється, немає достатньої вихованості та розуму для сприйняття «іншої думки». Автор влучно підсумовує: «Ка-

жуть, Оскар Уайльд, мандруючи Штатами, бачив у салуні такий напис над інструментом: «Не стріляйте в піаніста. Він грає, як може». Мені ж, повертаючись до початку, хочеться сказати: не стріляйте у своїх. Не стріляйте в них узагалі. Краще фотографуйте думки, проявляйте й збільшуйте. І лише потім робіть зважені висновки» [6]. Безжально священник-публіцист картає своїх одновірців, використовуючи ремінісценцію зі сфери кінематографу: «Дехто із запеклих православних борців думає, що так само гарно знайомий з істиною, як добре товариш Бувалов з фільму «Волга-Волга» знав «Шульберта». А знав він, я нагадаю, «Шульберта – особисто» [6].

Паратекстуальність у постмодерних медіатекстах твориться за рахунок інтертекстуального відношення «заголовний комплекс – текст». Заголовки більшості творів А. Ткачова відсилають читача до різних історичних, культурних, інформаційних епох і явищ, відомих кожній освіченій людині: «У світі тварин», «Вівтарі та вогнища», «Чи не хочете й ви піти?», «Лебідь, або Вечір Сен-Санса», «Сутінки свідомості», «Не стріляйте в піаніста», «Де двоє або троє...» тощо. Особливу роль у публіцистиці А. Ткачова в процесі смислотворення відіграють епіграфи. Традиційно, у цитатних епіграфах інакомовно сформульовано ідею твору. В есе «Не стріляйте в піаніста» два фактично протилежних за походженням епіграфи-цитати – з послання до коринтян («Бо має бути і різномудство між вами, щоб виявились між вами випробувані» (1 Кор. 11, 19)) і з пісні «Растаман» Б. Гребенщикова («Якщо ти не знаєш, навіщо живеш, – це не привід стріляти розривними»). В есе «Дим без вогню» безплідність нашого життя таврується через апокаліптичну цитату «Я знаю діла твої, що ти не холодний, ані гарячий...» (Об'явл. 3, 15).

Сучасній публіцистиці притаманна й архітекстуальність – «випадки зміщень, зсувів і контамінацій у жанровій системі» [4, с. 183]. Не залишилися осторонь цих процесів і публіцистичні твори А. Ткачова. Найтиповішою для цього автора є модель есе (поєднання рис філософського, богословського, проблемного, морально-етичного есе) з елементами проповіді в таких творах: «Любити по-людськи», «Дим без вогню», «Сила і слово», «Основа життя», «Час зустрічі». Така гібридизація дозволяє есе в інтерпретації А. Ткачова стати концептуально більш цілеспрямованим, а проповіді – необтяжливою, такою, що змушує читача до активних власних роздумів.

Досить багатою типологічно та структурно є палітра нарисів у журналі «Отрок». Сюжетні

нарис А. Ткачова «Маргарита», «Де двоє або троє...», «Лебідь, або Вечір Сен-Санса»; історичні – «Шляхи паризького богослов'я» та «Новини з Давнього Рима»; портретний – «Інженер снів» і подорожній – «Наш» Париж: подорож углиб» також є відкритими до елементів різного типу есе, завдяки чому створюється враження вільної, дружньої розмови з публіцистом, розповіді про людські долі поглиблюються філософськими висновками, історичні екскурси збагачуються богословськими коментарями тощо.

За джерелом виникнення (претекст), у публіцистиці А. Ткачова представлені різноманітні види інтертекстів: фольклорні, суспільно-політичні, художньо-літературні, кінематографічні, спортивні та музичні. Таким розмаїттям вирізняються й теми матеріалів публіциста, котрий пише як на богословську тематику (основи віри, православні свята, Таїнства тощо), так і про культуру, кінематограф, літературу й навіть спорт. Це свідчить про широкий світогляд автора та його здатність просто, часто в алегоричній формі, в образах і символах, зрозумілих людям початку ХХІ ст., говорити про одвічні духовні проблеми.

Усі розглянуті засоби інтертекстуальності виконують у публіцистичних текстах журналу «Отрок. UA» низку функцій: інформативну, оцінну, апеляційну, розважальну, декоративну та гедоністичну. А головне, цитати, алюзії, паратекстуальні та архітекстуальні засоби стають у творах А. Ткачова головним механізмом текстового та концептотворення, формою виявлення авторської позиції (культурна, соціальна, естетична, морально-духовна), засобом виховання аудиторії журналу, здатної розпізнати усі ремінісценції, розгадати усі «загадки», а також методом утвердження вищих духовних і моральних цінностей.

1. Мамалигіна Я. В. Концепція журналів світоглядного спрямування та їх комунікативна структура [Електронний ресурс] / Я. В. Мамалигіна. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzizh/2007_29/Mamalygi.pdf.

2. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олена Костянтинівна Рябініна. – Х., 2008. – 20 с.

3. Костикова О. Ф. Лингвостилистическая специфика русской публицистики начала ХХІ века : автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ольга Федоровна Костикова. – М., 2008. – 24 с.

4. Галич В. М. Поетика публіцистичного тексту (на матеріалі творчості Олеса Гончара) : навч. посіб. / Валентина Галич. – К. : Шлях, 2006. – 200 с.

5. *Новікова Г. А.* Інтертекстуальність як об'єкт лінгвістичних досліджень // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 3. – С. 31–36.

6. *Сайт* журналу «Отрок. UA» [Електронний ресурс]. – URL: <http://otrok-ua.ru/ua/authors/info/tkachev-1.html>.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Ivanykha T. V. Intertextuality a as a text-forming strategy in modern magazine opinion journalism (on material of essays in magazine for youth «Otrok.UA»).

In the article intertextuality is considered as an important text-forming and stylistic strategy in modern magazine discourse on example of essays by A.Tkachev in magazine for youth «Otrok.UA». Vivid cases of intertextuality (quotations, allusions, transformations, paratextual and architextual means) are analysed in essays of the author.

Keywords: opinion journalism, intertextuality, paratextuality, architextuality, essay.

Иванюха Т. В. Интертекстуальность как текстоформирующая стратегия в современной журнальной публицистике (на материале эссеистики журнала для молодежи «Отрок. UA»).

Впервые рассмотрена интертекстуальность как важная текстоформирующая стратегия и стилиформирующий фактор журнального дискурса на примере публицистических произведений А. Ткачова в журнале для молодежи «Отрок. UA». Проанализированы примеры собственно интертекстуальности (цитаты, аллюзии и трансформации, перифразы, паратекстуальные средства – цитатные заглавия и эпиграфы, также средства архитектекстуальности) в публицистике автора.

Ключевые слова: публицистика, интертекстуальность, паратекстуальность, архитектекстуальность, эссе, очерк.

